

м-р Елена Јосимовска, доц. д-р Верица Јосимовска (Штип)

ОБРАЗОВНИ ИНСТИТУЦИИ ВО ШТИП НА СРПСКИ НАСТАВЕН ЈАЗИК ВО ПЕРИОДОТ 1913-1941 ГОДИНА

Во историјата на штипското школство и просвета постои еден период во кој наставата во училиштата се одвивала на српски наставен јазик. Овој период на српските училишта во Штип започнал 1913 година, непосредно по балканските војни, и траел до почетокот на априлската војна 1941 година.

Во тоа време се случиле големи промени во образовниот систем во Штип, почнувајќи од реорганизација на постоечките основни училишта во градот до отварање на институции со повисок степен на образование.

Што се однесува до основните училишта нивниот број останал непроменет од пред балканските војни: две училишта во централното градско подрачје „Реља Крилатица“ во маалото Стар Конак и „Св. Кирил и Методиј“ до градската црква Св. Николај и едно „Св. Богородица“ во стариот дел на градот наречен Ново Село. Веднаш штом училишните згради, кои биле узурпирани за воени потреби од типот на болници и касарни, биле ослободени, во нив со извесно задоцнување започнала учебната 1913/1914 година, за прв пат на српски наставен јазик. За редовно одвивање на наставата во училиштата биле користени постоечките училишни капацитети кои со текот на времето станувале претесни да ги примаат сите заинтересирани ученици од Штип. Инаку според Уставот на Кралството Србија основното образование било задолжително за сите деца на возраст од 7 години.¹

Од една Заповед на Министерот за просвета и црковни работи, Љубо Давидовиќ, со акт Дов. бр. 18459 од 28 септември 1913 г. може да се види дека барал од Главниот просветен совет на Кралството, да бидат отворени средни училишта во Штип, Велес, Дојран, Гевгелија, Кратово, Кочани и во Кавадарци. Во учебната 1913/1914 г. гимназии биле отворени само во Штип и Велес.² Имено 1913 година во Штип со кралски указ

¹ Кирил Цацков, Просветата и Културата во Штип и Штипско меѓу двете светски војни, НИП „Глобус“ Скопје, 1995, 39.

² Архив Србије (АС), Белград, Министерство просвете, 1913 година, несредени архивски материјали.

била формирана првата мешовита нижа гимназија³ (прогимназија) на српски наставен јазик под името „Српска кралска гимназија“.

Со отварањето на нижата гимназија 1913 година започнува историјата на гимназиското образование во Штип. Истата била сместена во просториите на градското школо веднаш до црквата Св. Никола варошки. Во учебната 1913/1914 година во штипската прогимназија биле запишани вкупно 144 ученика. За нејзин прв директор бил назначен Лазар Трипковиќ. Првиот наставнички кадар во штипската прогимназија го сочинувале: Драгослав Илиќ–Вепо, Бранко Ѓорѓевиќ, Драгутин Обрадовиќ, Љубомир Мирчиќ Серафим Јовановиќ, и Станка Љовчева. Овие наставници во недостиг на потребниот кадар предавале по 2,3 и 4 предмети.

Стара разгледница од Штип во 20-тите години од минатиот век

³ За тогашната терминологија на гимназиско образование важеле сосема други правила кои многу се разликуваат од она што денес значи гимназија. Имено во тој период, па и извесно време по Втората светска војна под зборот гимназија се подразбирало образование од 8 години, кое започнува по завршувањето на основното образование од 4 учебни години. Па оттаму во литературата се среќаваме со терминот полугимназија, прогимназија, нижа гимназија, 4-тири класна гимназија, неполна гимназија која во таква форма денеска воопшто не постои. Денес основното училиште е трансформирано од 4 на 8 години во најново време 9 со вклучување на подготвителното одделение, или поранешното забавиште, како дел од основното образование а гимназиското со 4 класа. Тогаш со терминот полна гимназија, реална, осмокласна, или виша гимназија се означува постоење на 4 класа ниже плус 4 класа више гимназиско образование.

Предмети кои се изучувале во оваа гимназија биле: во I клас се учело српски јазик, естетика, математика, цртање, пеање, гимнастика, веронаука и рачна работа. Во II клас покрај овие предмети се учеле и француски јазик, историја и географија, а во III и IV уште и физика и хемија.⁴

Наредната година 1914/1915, бројот на учениците се зголемил, вкупно биле запишани 195 ученика. И бројот на наставниците бил зголемен за 9 нови наставника од кои двајца професори, двајца композитори меѓу нив чехот Карел Мор.⁵

Учениците од оваа гимназија биле членови на соколското друштво „Душан Силни“ каде се негувало телесното воспитание.

Пречек на штипските соколи на железничката станица во Белград

Во оваа гимназија композиторот Карел Мор, кој им предавал музика формирал гимназиски хор и заедно со талентираните ученици била изведена една од неговите оперети. Тоа за Штип дотогаш било нешто невидено. Но, набргу започнала Првата светска војна и во периодот 1915-1918 година српските школи престанале со работа.

⁴ Државен Архив на Република Македонија (ДАРМ) - Подрачно одделение (ПО) Штип, Фонд-Српска кралска гимназија-Штип, гл. класна книга 1913/1914

⁵ Исто, гл. класна книга за учебната 1914/1915 год.

Исто така, во 1915 година во Штип била отворена и првата „Женска радничка школа“ со два отсека, едниот кроење и шиење и другиот- килимарство, која во

периодот 1915-1918 престанала со работа до нејзиното повторно отворање на 15 април 1919 година. Домаќинската школа била сместена во една Декерова барака добиена од Германија на име репарација и била поставена во месноста Жупанија, денеска позади ОУ „Ванчо Прке“ во делот на Кадидере каде подоцна била сместена Противпожарната служба. Во склоп на Домаќинската школа постоело и Детско забавиште. Подоцна Домаќинската школа била преместена во нова зграда специјално изградена како школа за домаќинки.⁶

Веднаш по завршувањето на Првата светска војна директорот Лазар Трипковиќ се вратил на својата должност и штипската прогимназија повторно почнала со работа. Школската година започнала дури на 17 декември 1918 година со извесно задоцнување поради тоа што во просториите на гимназијата биле сместени бугарските единици до нивното капитулирање.

Мрежата на образовни и просветни установи во Штип по Првата светска војна се променила во однос на основните училишта. Додека пред тоа во Штип имало три основни училишта сега останале само две поради тоа што во едното градско училиште, Св. Архангел, била сместена српската воена болница до 1926 година кога повторно

⁶ Календар Вардар Кола српских сестара за просту 1931 год., Београд 1931., 113-114.

Изглед Штипа са Црквом и Основном Школом

било обновено и почнало со работа. Поради дотраеноста на старата школска зграда во 1931 година било изградено новото училиште каде

денес е сместено Средното музичко училиште. Во овие две основни училишта учителки биле: Ванѓа Кошевалиска, Мара Буквиќ, Радмила Милиќевиќ, Радојка Иванчевиќ, Александар Милојковиќ, Миленко Батистиќ, Милан Јовановиќ, Филип Митровиќ, Наталија Митровиќ и Д. Петровиќ. Управник на основните училишта во Штипската општина бил Јордан Јевремовиќ а школски надзорник Живојин Крстиќ.⁷

Зградата на училиштето во Ново Село опожарена 1942 год.

Во почетокот на 1920 година во Штип покрај постоечката домаќинска бесплатна школа за машката популација била отворена „Шегртска школа“ или Стручна вечерна или занатска школа која на почетокот работела во простории на

градското школо а подоцна кога воената болница биле преместена во новите згради оваа школа била преместена во таа зграда.

⁷ ДАРМ-ПО Штип, Фонд Штипска гимназија, платни списоци на наставниот и помошниот кадар за 1922/23 година.

Како учители се споменуваат: Јовановиќ, Митровиќ, Витомир Ѓорѓевиќ кој бил и Управник на школата и др.⁸

Што се однесува до прогимназијата по иницијатива на директорот Лазар Трипковиќ, кој испратил и писмо до министерот за просвета во Белград, каде истакнал дека во Штип е неопходно потребно да се отвори полна гимназија. Ова барање било уважено и со Указ на престолонаследникот Александар од 17 септември 1920 година, штипската прогимназија прераснала во полна со наслов Државна реална гимназија.⁹ На самиот почеток основен проблем на оваа гимназија бил просторот. Бидејќи гимназијата

Зградата на старата гимназија која пред тоа била Руждија, постои и денес

започнала со десет одделенија привремено решение за четири одделенија се нашло во основното училишта во Ново Село, останатите одделенија наставата ја следеле во зградата на старата турска прогимназија (Руждија). Поради потребата од простор дополнително биле ослободени и просториите во кои

дотогаш била сместена Англиската добротворна мисија а зградата се наоѓала непосредно до Руждијата. Иако гимназиското образование не било задолжително, сепак интересот на штипските деца за гимназиско образование бил голем. Иако уписот во штипската гимназија бил со прилично строги критериуми во учебната 1920/21 год. се запишале рекорден број на ученици, само од I до IV биле запишани 520 ученика.¹⁰ За прием во гимназијата било потребно да се положи приемен исит. Уписот бил натоварен со плаќање на високи такси за школарина која посиромашните родители не можеле да ја платат па многу од штипските деца останувале само со основно образование. Исто така во текот на гимназиското образование биле воведени два

⁸ По сеќавање на Јордан Зуламов сега покоен, роден 1908 год. и бил ученик на таа школа.

⁹ К. Цацков, цит. дело, стр. 42.

¹⁰ Исто, гл. класна книга за учебната 1914/1915 год.

матурски испита: по завршување на IV клас се полагал полуматурски испит познат како мала матура. На крајот на од VIII клас се полагала тешката голема матура. За полагање на оваа матура бил формиран испитен одбор во состав: Петар Павловиќ, министерски пратеник- претседател на испитниот одбор, Лазар Трипковиќ директор на гимназијата и потпредседател и членовите Бишко Ѓорѓевиќ, В. Вилковски, Драгослав Илиќ-Вепо и Митра Врбовац.¹¹ Учениците од оваа гимназија се сметаат и за родоначалници на културно уметничкиот живот во градот. Тие заедно со нивните наставници приредувале концерти во училишниот двор и салата на Гранд Хотел. Во градот биле приредувани гимнастички вежби, учениците учествувале на соколски слетови и надвор од Штип. Така ученици на штипската гимназија учествувале на соколскиот слет во белград 1923 година. Со талентираните ученици и нивните вредни професори биле изведувани театарски престави. Тие биле главниот столб на штотуку формиранiot Штипски повластен театар.

Сергеј Михајлов со хорот составен од ученици на нижото музичко училиште во време меѓу двете светски војни

Со ученици и професори на оваа гимназија била изведена првата опера во Македонија.¹² Самите солисти: Андреја Шчербаков, Благородна Бурева, Славко Нетков, Ристо Ѓорѓичков, Глигорије Ќурчиски го потврдуваат тоа. Освен Шчербаков, кој бил руски емигрант останатите солисти биле

штипјани: Славко Нетков професор, а Благородна Бурева, Ристо Ѓорѓичков, Глигорије Ќурчиски ученици, додека капелникот, проф. Сергеј Михајлов и режисерот проф. д-р Душан Будимировиќ исто така биле професори во штипската гимназија. Со заслуга на овие двајца професори во Штип, во рамките на театарот била отворена театарска школа а со заслуги на проф. Сергеј Михајлов Штип се здобил со Нижа музичка школа

¹¹ исто

¹² Операта „Кловнови“ (Палјачи) според оригиналниот Плакат била изведена на 29 август 1925 год. во просториите на Офицерскиот дом во Штип.

која не престанала да постои до денешни времиња. Оваа школа подоцна била подлога за отварање и на Средно музичко училиште кое денеска го носи неговото име.

Разните политички превирања и немири во градот придонеле штипската гимназија во периодот 1929-1935 година да биде сведена само на 4 класа, односно била рангирана во неполна или полугимназија. Но, со кралски указ од 30 септември 1935 повторно прераснала во реална гимназија која постоела до почетокот на Втората светска војна во 1941 година, кога всушност засекогаш престанала да постои како гимназија на српски наставен јазик.

Ученици од Штипската Прогимназија со кл. раководител Богдановиќ

Поради тоа што Штипската гимназија била единствената средношколска установа во целиот источен регион со многу сиромашни родители кои не можеле да им ја платат таксата за школарина на своите деца, во Штип, при гимназијата, во 1930 година бил отворен „Ученички дом Крал Александар I“. Питомците на домот, меѓу кој имало и неколку сиромашни деца од Штип, добивале бесплатно стан и храна и бесплатна облека (униформа). Во интернатот учениците имале на располагање сопствена библиотека. Од годишните извештаи за работата на интернатот може да се

заклучи дека учениците кои биле сместени во интернатот покажале подобар успех од останатите.¹³

Во последните две учебни години до 6 април 1941 година кога Штип бил бомбардиран состојбата со образовните институции во Штип останала непроменета: три основни училишта, Државна реална гимназија, Домаќинска школа, Детско забавиште, Занаемска школа и Народен универзитет. Сите овие училишта со капитулацијата на Кралството Југославија веднаш престанале со работа и тоа засекогаш.

Можеби содржината на овој труд не се вбројува меѓу културните врски помеѓу Македонија и Србија од причини што тогашната погрешна политика оставила црна дамка, но секако значи информирање и доближување до културните вредности на српскиот народ.

Инаку кога се во прашање српско-македонските културни врски тие имаат своја долга традиција и длабоки корени низ историјата. Дури, ако добро се проучи нивната историска поврзаност многу лесно може да се заклучи дека во минатото постоел еден единствен културен простор.

Причина за тоа не била само близината на териториите на кои живееле македонскиот и српскиот народ и трговските контакти помеѓу нив кои никако не можат да се заобиколат, туку духовната автономија што ја уживало Православието кое им давало можност да живеат не само едни покрај други, туку и едни со други.

Со еден летимичен поглед на текстовите од македонскиот книжевен 19 век се открива влијанието на црковно-словенскиот јазик и јазиците на народите во непосредното опкружување каде припаѓа и српскиот јазик. Во списокот на донатори и нарачателите на книгите на Јоаким Крчовски и други автори од Македонија се наоѓаат голем број на заинтересирани од Србија и обратно, за сите печатени книги на духовници од Србија постоел интерес за набавка на истите и во Македонија.

Во црковните книги постојат податоци дека духовните центри од Србија ја помагале изградбата на цркви и манастири во Штип и штипскиот регион. Конкретно двете големи цркви во Штип, градската и новоселската, покрај Москва, Софија и другите православни епархии голем дел од средствата донирала и Србија (Белград).

Голем придонес за виталноста на српско – македонските културни врски дале српските учители кои биле повикувани да дојдат во Македонија уште од времето кога основната писменост се стекнувала во манастирите но и Македонските деца кои се

¹³ Александар Апостолов, 50 години од првата генерација матуранти на обновената штипска гимназија 1938/39 год., „Дело74“ Штип, 1987.

школувале во Србија и кои по враќањето дома со симпатии се однесувале кон српските културни традиции. Мултикултурните контакти секогаш значат богатство на сопствената култура и причина повеќе за блискост меѓу различните.

Старата зграда на училиштето Реља Крилатица (Св. Архангел)

Основно училиште „Реља Крилатица“ изградено 1931 год.

ОБРАЗОВНИ ИНСТИТУЦИИ ВО ШТИП НА СРПСКИ НАСТАВЕН ЈАЗИК ВО ПЕРИОДОТ 1913-1941 ГОДИНА

Апстракт

Во трудот станува збор за периодот на српските училишта во Штип кој започнал 1913 година и завршил со априлската војна 1941 година. Овој период се карактеризира со воведување на гимназиско образование опфатено со телесно-културни воншколски активности. Оваа гимназија била прва таква образовна институција во историјата на Штип и единствена во Источниот регион на Вардарска дел од Македонија. Со оваа гимназија им се отвориле вратите на многу штипски ученици да се запишат на факултет и да се здобијат со универзитетски дипломи. Исто така во овој период биле отворени и занаетчиски училишта кои давале можност за егзистенција на младата популација од Штип.

Клучни зборови: Штип, српски училишта, гимназија, занаетчиски школи

SERBIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN STIP FROM 1913 TO 1941

Abstract

This paper is about the period of the Serbian schools in Stip which started from 1913 and finished in April, 1941. This period is characterized with an introduction of the high school education represented with physical - cultural extracurricular activities. This high school was the first of such educational institutions in the history of Stip and unique among the East part of the Vardar region of Macedonia. The doors for many students from Stip were opened giving them a chance to enroll faculty and get a degree by opening of this high school. There were also opened professional schools which gave opportunity for the young population's existence.

Key words: Stip, Serbian schools, high school, professional schools